

Čechy jako pravlast Chorvatů?

Dalmácie a její proměny v raném středověku

Jiří Sláma (1934–2020).

S o ň a D V O Ř Á Č K O V Á

Věda, láska, víra, s. 28–39

Bohemia as the Cradle of Croats?

Dalmatia and Its Early Medieval Transformation

The transformation of early medieval Dalmatia and its ethnic composition in the 7th–9th century remains a hotly debated topic without a satisfying conclusion to date. When investigating the early medieval history of the Dalmatian area, Croatian researchers rely mainly on Constantine VII Porphyrogenitus's work De Administrando Imperio. The interest of these scholars is focused mainly on the question of when the Croats arrived in Dalmatia. Some interpretations date their arrival to the beginning of the 7th century, while other researchers claim that the Croats came to the Adriatic only at the end of the 8th century. Archaeology thus far has little to offer in the way of settling this dispute, with archaeologists lacking a sufficient amount of their own data on which to build a chronology, forcing them to rely on information from written sources. To this day, it is not entirely clear when and from where the Croats arrived in the Balkans, nor who is actually buried in the 7th-century cemeteries.

🗝️ cemetery; chronology; White Croats; Croatia.

🗝️ pohřebišť; chronologie; Bílí Chorvaté; Chorvatsko.

Mezi raně středověkou Dalmácií a Čechami existuje jedno nenápadné pojítko, a tím je idea chorvatské pravlasti rozkládající se kdesi ve východní polovině Čech. O této pověsti, vycházející zejména z díla Konstantina Porfyrogenneta, již psaly generace badatelů, aniž by dospěly k uspokojivému závěru. Záměrem předloženého článku není uvést vyčerpávající výčet dříve vyslovených teorií, to již ostatně učinili jiní, ale ukázat na možnosti čtení stěžejního písemného pramene *De administrando imperio*, byzantského císaře Konstantina Porfyrogenneta, a především vyložit, jakým způsobem naši chorvatští kolego-

* PhDr. Soňa DVOŘÁČKOVÁ, Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita (Brno), 440240@mail.muni.cz.

vé toto dílo aplikují na interpretaci archeologických pramenů raně středověké Dalmácie.

Konstantin Porfyrogennetos a *De administrando imperio*

Jedním z nejdiskutovanějších pramenů v souvislosti s nejstaršími chorvatskými dějinami je beze sporu spis byzantského císaře Konstantina VII. Porfyrogenneta (913–959) *De administrando imperio*, do češtiny překládané jako *O správě říše*.¹

Pro poznání osudů chorvatského etnika v raném středověku jsou klíčové tři kapitoly tohoto díla, a sice kapitoly číslo 29 až 31. Tato část DAI totiž hovoří o příchodu Slovanů do dnešní Dalmácie a vnáší světlo do politického a správního uspořádání nejstaršího chorvatského mocenského útvaru.

Kapitola 29 vypráví, jak císař Dioklecian (284–305) pozval do Dalmácie osadníky z Říma, kteří se dodnes nazývají „Romani“. Založil město Spalato (Split) a zřídil v něm svůj palác. Území, které Romani vlastnili, zasahovalo až k řece Dunaji, který překročili a narazili na neozbrojené „Slovany, zvané Avary“.² Romani je přemohli a vrátili se s kořistí a zajatci zpět do Dalmácie. Tito „Slované nebo Avari“ se pak lstí dostali až k městu Salona a dobyli ho. Následně drancovali v okolí a vyháněli románské obyvatelstvo, které se uchýlilo do pobřežních měst.³

Tato kapitola dále vyjmenovává kmeny, které žijí v Dalmácii – Srby, Chorvaty, Zachlumany, Kanality a další, kteří využili slabosti Římské říše a osamostatnili se od římské moci. Tyto „národy“ neměly knížata, ale jen župany nebo stařešiny, jak je podle DAI obvyklé v ostatních slovanských oblastech. Většina příslušníků kmene nebyla v tu dobu pokřtěna. Za vlády císaře Basilea (867–886) poslaly kmeny vyslance, kteří žádali, aby jejich lid byl pokřtěn a aby se opět stal podřízeným Římské říši. Císař vyslal kněží, kteří „národy“ pokřtili a po křtu jim dosadil knížata, jež si vybrali z vlastních vážených rodů.⁴

Kapitola dále obšírně líčí, jak císařská flotila dobyla pobřežní města ve spolupráci s franckým králem⁵ a popisuje následné potyčky mezi zúčastněnými, které končí obnovením svrchovanosti Římské říše nad Dalmácií.

Kapitola končí popisem a charakteristikou vybraných dalmatských měst Ragusy, Spalata, Tetrangourina, Decatery a Diadory, mluví též o opuštěných městech na pevnině i na ostrovech.⁶

Kapitola 30 začíná výkladem o poloze Dalmácie – mezi Dyrrachiem neboli Antibarem, Istrií a Dunajem. Celou tuto oblast původně ovládali Římané, kteří často docházeli k Dunaji a střežili hranici před Avary. Stejným způsobem jako

¹ Constantine Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, ed. Gyula MORAVCSIK, Washington 1967 (dále v textu a poznámkách jako DAI).

² DAI, s. 123, v anglické verzi: „unarmed Slavonic nations, who were also called Avars“.

³ DAI, s. 123–125.

⁴ DAI, s. 125–127.

⁵ DAI, s. 129, v anglické verzi „The king of Francia“.

⁶ DAI, s. 125–139.

předchozí kapitola, i tato popisuje dobytí Salony – Avari se do města dostali lstí, převlečení za Římany. Avari dobyli Salonu a zmocnili se celé Dalmácie, „Romani“ se museli ukrýt do pobřežních měst.⁷

Chorvaté v té době podle 30. kapitoly žili za Bavyry v Bílém Chorvatsku. Od nich odešlo pět bratrů „Kloukas a Lobelos a Kosentzis a Mouchlo a Chrobatos, a dvě sestry Touga a Bouga“,⁸ do chorvatštiny překládáno jako „Klukas, Lobelo, Muhlo, Kosjenac i Horvat te Tuga i Buga“.⁹ Přišli se svým lidem do Dalmácie, kterou našli v područí Avarů. Po několika letech bojů Avary pobili a podmanili si je. Od té doby patří Dalmácie Chorvatům. Zbytek Chorvatů zůstal v Bílém Chorvatsku, které se nachází v blízkosti Franků. Chorvaté zde mají vlastního knížete a jsou podřízeni králi Otovi, jsou nepokřtění a přáteli se s Turky (Maďary). Kapitola dále konstatuje, že se od dalmatských Chorvatů oddělila skupina, která odešla do Illirika a Panonie. Tito Chorvaté měli pak vlastního knížete, který udržoval přátelské styky s knížetem v Dalmácii.¹⁰

Kapitola 30 dále říká, že dlouhou řadu let byli dalmatští Chorvaté podrobeni Frankům, jako tomu bylo dříve v jejich vlastní zemi. Frankové však s Chorvaty jednali brutálně, a tak se Chorvaté vzbouřili. Sedm let pak s Franky bojovali, nakonec je porazili a získali nezávislost. Následně požádali o křest římského biskupa, který vyslal z Říma biskupy, aby je v době vlády knížete Porina pokřtili. Text dále říká, že se chorvatská země dělí do 11 žup a popisuje, kde země leží, a sice od Antibaru, přes Decateru, Terbounia a Ragusu, podél horské oblasti, již sousedí se Srbskem. Kapitola pak končí sdělením, že pobřežní města v rukou římského obyvatelstva musejí platit dalmatským Slovanům tribut.¹¹

V kapitole 31 se podobně jako v předchozí píše, že Chorvaté žijící nyní v Dalmácii, pocházejí z Bílých Chorvatů, kteří žijí mezi Franky a Turky. Tito Chorvaté požádali císaře Hérakleia (610–641) o povolení k usazení, v době, kdy zde Avari bojovali se starousedlými „Romani“. Chorvaté Avary porazili a zabrali jejich zemi. Hérakleios pozval kněží z Říma a nechal Chorvaty pokřtít. V tu dobu byl jejich knížetem Porgas. Při té příležitosti text uvádí, že Chorvaté slíbili, že nebudou válčit se svými sousedy, což o mnoho let později, za vlády knížete Trpimíra, potvrdili svatému muži jménem Martin, který přišel z francké země. Výslovně se v této kapitole tvrdí, že chorvatský kníže byl vždy podřízen římskému císaři a nikdy ne bulharskému caru. Kapitola následně vyjmenovává obydlenná města, mezi nimi Nin a Biograd. Na závěr se dostáváme k pasáži, která vyjmenovává vojenskou sílu Chorvatů, počty lodí

⁷ DAI, s. 139–143.

⁸ DAI, s. 143, v anglické verzi „Kloukas and Lobelos and Kosentzis and Mouchlo and Chrobatos, and two sisters, Touga and Bouga“.

⁹ GRUICA, Toma – BEŠLIČ, Ante – ČULE, Josip: *De Administrando Imperio i dolazak Hrvata*, nepublikovaná seminární práce, Sveučilište u Splitu, Split 2018. Online dostupné z: https://www.academia.edu/37422482/Dolazak_Hrvata_i_De_Administrando_Imperio.

¹⁰ DAI, s. 143.

¹¹ DAI, s. 143–147.

i pěších bojovníků. Na samotném závěru kapitoly autor obrací pozornost zpět k Bílým Chorvatům a říká, že Bílí Chorvaté zůstávají nepokřtění, stejně jako jejich sousedé Srbové, mají menší válečnou sílu a nemají lodě, protože jsou 30 dní pěšky od moře, které se nazývá Temné.¹²

Z přehledu jednotlivých kapitol je zřejmé, že ač se všechny tři věnují podobnému tématu, totiž popisu Dalmácie a jejích měst, vztahu nově přichozích kolonistů, Avarů a Slovanů/Chorvatů se starousedlým romanizovaným obyvatelstvem, a také pokřtění Chorvatů, každá kapitola líčí příběh jiným způsobem. Rozdíl je patrný zejména mezi 29. a 31. kapitolou na jedné straně a na druhé straně 30. kapitolou, která podle úvah některých badatelů skrývá chorvatský „*origo gentis*“.¹³

O obsahu, dataci a kontextu vzniku těchto tří kapitol bylo již napsáno mnoho. V roce 2010 proběhla v Záhřebu konference, jejímž úkolem bylo shrnout aktuální pohledy na tento spis a zasadit dílo do kontextu současného stavu bádání o raném středověku. Výsledkem je samostatný výtisk periodika *Radovi*, v němž se sešlo celkem 8 článků na téma „Konstantin Porfýrogennetos a percepce raných chorvatských dějin“.¹⁴ Sborník je názorným příkladem toho, jak rozdílně je možno k tématu přistoupit, a že detailním rozbořením díla je možno dospět i k zcela protichůdným interpretacím.¹⁵

Rozdíly v popisu událostí v raně středověké Dalmácii se odůvodňují různými okolnostmi vzniku jednotlivých kapitol, přičemž autorství kapitoly 29. a 31. se připisuje samotnému císaři či někomu z jeho okruhu, s tím, že se opíral o prameny z císařského archivu.¹⁶ Naopak 30. kapitola DAI je považována za mladší vsuvku, která vznikla za vlády Štefana Držislava (969–995) jako reflexe změny byzantsko-chorvatských vztahů.¹⁷ Třicátá kapitola je tradičně považována za zpracování chorvatských narativních tradic, zdrojem informací mělo být některé byzantské město v Dalmácii (Zadar, Split) a pisatelem Chorvat nebo byzantský úředník v Dalmácii.¹⁸ Ačkoliv se jedná o převažující výklad, není to výklad jediný. Například srbský badatel Tibor Živković popírá pozdní původ třicáté kapitoly a předlohu pro vznik všech tří kapitol nehledá v byzantských

¹² DAI, s. 147–153, v anglické verzi „Dark“.

¹³ DZINO, Danijel: *Novi pristupi izučavanju ranog hrvatskog identiteta*, Radovi. Zavod za hrvatsku povijest 41, 2009, s. 33–54; TYŽ: *Pričam ti priču: ideološko-narativni diskursi o dolasku Hrvata u De administrando imperio*, Radovi. Zavod za hrvatsku povijest 42, 2010, s. 153–165; BILOGRIVIĆ, Goran: *Urne, Slaveni i Hrvati. O paljevinskim grobovima i doseobi u 7. stoljeću*, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 36, 2018, s. 1–17.

¹⁴ *U početku bijaše De administrando imperio. Konstantin VII. Porfirogenet i percepcija najranije hrvatske povijesti*, Radovi s međunarodnog znanstvenog skupa, Zagreb, 18. veljače 2010.

¹⁵ SZEBERÉNYI, Gábor: *Obraz raného Chorvátskeho štátu v diele De administrando imperio*, Forum historiae 8/2, 2014, s. 130–141. VEDRIŠ, Trpimir: *Razgovor ugodni: Konstantin VII Porfirogenet i percepcije najranije hrvatske povijesti*, Radovi. Zavod za hrvatsku povijest 42, 2010, s. 13–33.

¹⁶ SZEBERÉNYI, G: *Obraz*, s. 136–137.

¹⁷ ANČIĆ, Mladen: *Zamišljanje tradicije: Vrijeme i okolnosti postanka 30. glave djela De administrando imperio*, Radovi. Zavod za hrvatsku povijest 42, 2010, s. 133–151.

¹⁸ SZEBERÉNYI, G: *Obraz*, s. 136–137.

archivech, nýbrž na latinském západě. Za základ 30. kapitoly považuje dílo římského autora *De conversione Croatorum et Serborum* (877/878).¹⁹

Odkud a kdy přicházejí Chorvaté do Dalmácie?

Problematiku hledání umístění tzv. Bílého Chorvatska a dějiny bádání o tomto útvaru shrnul v monografii Jaroslav Bakala.²⁰ Bílé Chorvatsko, tedy jakási pravlast dalmatských Chorvatů, bylo hledáno na rozsáhlém území střední Evropy, nejčastěji v Čechách a v jižních oblastech Polska. Chorvati se do Čech umísťují zejména podle údajů z *De administrando imperio* Konstantina Porfyrogenneta, Zeměpisu Alfréda Velikého a Privilegia císaře Jindřicha IV. pro pražské biskupství.²¹

V Čechách se s přítomností chorvatského etnika pracovalo v rámci tzv. kmenové teorie. Chorvaté či Charváti byli umísťováni do severovýchodní části Čech, archeologické doklady jejich přítomnosti v Pojizeří hledal Rudolf Turek.²² Za charvátská knížata byli považováni Slavníkovci.²³ Jiří Sláma upozornil na problematičnost lokalizace Chorvatů na české teritorium a zároveň dodal, že i kdyby bylo možné toto etnikum do severovýchodních Čech lokalizovat, nejsou vůbec žádné důvody domnívat se, že Slavníkovci byli jejich vládci.²⁴

K problematice českých Chorvatů/Charvátů se však vyjadřovali i badatelé v relativně nedávné době. Podle Petra Charváta²⁵ se tito „strážci stád“ dostali z černomořských stepí na české území společně s avarskou expanzí na západ a měli být zapojeni do obchodu s luxusním zbožím, které proudilo mezi Černomořím a evropským vnitrozemím. Dušan Třeštík²⁶ se domníval, že Konstantin Porfyrogennetos považoval za Bílé Chorvatsko říši Boleslava I. Název jednoho z etnik jeho panství vztáhl na celou zemi, byť *gens* Chorvatů se v tu dobu zformoval ve Slezsku. Konstatuje zároveň, že Chorvati/Charváti na českém území nikdy nežili.

Chorvatští badatelé až na výjimky věnovali převážnou část své pozornosti nikoliv poloze pravlasti Chorvatů, Bílého Chorvatska, ale době a okolnostem příchodu Chorvatů do samotné Dalmácie. Obvykle stačilo konstatování, že

¹⁹ ŽIVKOVIĆ, Tibor: *Constantine Porphyrogenitus' Source on the Earliest History of the Croats and Serbs*, *Radovi. Zavod za hrvatsku povijest* 42, 2010, s. 117–132.

²⁰ BAKALA, Jaroslav: *Bílí Chorvati v proměnách raně středověké Evropy. Laboratoř nepřetržitého enigmatu*, Opava 2004.

²¹ BAKALA, J.: *Bílí Chorvati*, s. 64.

²² TUREK, Rudolf: *K problému západních Charvátů*, in: Liber Iosepho Kostrzewski octogenario a veneratoribus dicatus, ed. Konrad Jażdżewski, Wrocław – Warszawa – Kraków 1968, s. 395–409; TÝŽ: *Mohyly českých Charvátů*, *Slavia Antiqua* 5, 1956, s. 103–157; TÝŽ: *Die frühmittelalterlichen Stämmegebiete in Böhmen*, Praha 1957.

²³ NOVÝ, Rostislav: *Slavníkovci v raně středověkých Čechách*, in: Rudolf Nový – Jiří Sláma: *Slavníkovci ve středověkém písemnictví*, Praha 1987, s. 38–39.

²⁴ SLÁMA, Jiří: *Slavníkovci – významná či okrajová záležitost českých dějin 10. století?* *Archeologické rozhledy* 47, 1995, s. 182–224.

²⁵ CHARVÁT, Petr: *Dálkový obchod v raně středověké Evropě (7.–10. století)*, Brno 1998.

²⁶ TŘEŠTÍK, Dušan: *Mýty kmene Čechů*, Praha 2003.

Chorvaté přicházejí ze severu, odněkud z prostoru Čech, Polska či blízkých Korutan.²⁷ Zajímavá a zřejmě dobově podmíněná je skutečnost, že chorvatští badatelé nenavázali při hledání chorvatské pravlasti spolupráci s českými archeology, kteří přitom v prostoru východních Čech Chorvaty intenzivně hledali. Česká teorie tak v pracích chorvatských badatelů neměla a nemá obvykle větší ohlas.

Výjimku představuje bývalý ředitel muzea v Sesvete a archeolog věnující se ranému středověku v Dalmácii Vladimír Sokol. Ten hledá „pravlast Chorvatů“ v Čechách a jména chorvatských bratrů spojuje s českými toponymy. Bohužel však své teze doposud nezveřejnil v žádném odborném článku a jeho úvahy se tak stále pohybují spíše v popularizační než odborné rovině. V roce 2018 proslovil Sokol přednášku, která měla velký ohlas u chorvatských médií, která pak citovala základní Sokolovy teze: „*Na tom území [tj. v Čechách] Sokol identifikoval toponyma, která připomínají jména pěti bratrů, kteří podle legendy zapsané v 10. století přivedli Chorvaty do nové vlasti: „Hrvat“ je oblast na střední Vltavě kolem místa, které se nazývá Knin, jméno Lobel odkazuje na Labe, Muhlo na Muhilu, dnešní Mühlviertel v Rakousku, Kosjenac na město Kosejovice, Kluk na stejnojmenné město v Čechách, zatímco sestry Tuga a Buga představují řeky Tugar a Buga za Karpaty.*“²⁸ Domnívám se, že je na první pohled zřejmé, že jde o nepodloženou hypotézu. Jak poukázal Dušan Třeštík, jména sedmi sourozenců známá z DAI patrně nemají původ v žádném slovanském jazyce a hledat jejich paralely v českém prostředí je minimálně odvážné.

Úvahy o době příchodu Chorvatů do Dalmácie a o jejich vztahu k obecněji pojatým Slovanům stály v popředí zájmu mnoha jugoslávských historiků. Jakýsi přehled dosud vyslovených teorií představil Dušan Třeštík.²⁹ V zásadě se interpretace údajů DAI vydaly dvěma směry. Slovinský historik Bogo Grafenauer³⁰ a jeho nástupci dospěli k závěru, že Chorvaté dorazili do Dalmácie již na počátku 7. století. Naopak badatelé jako Lujo Margetić³¹ nebo Nada Klaić³²

²⁷ KLAJČ, Nada: *O problemima stare domovine, dolaska i pokrštenja dalmatinskih Hrvata*, Zgodovinski časopis 38, 1984, s. 253–270. Shrnutí problematiky s další literaturou: LJUBIČIĆ, Ivan: *Podrijetlo Hrvata tragom hrvatskoga imena*, Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb 2012. Online dostupné z: http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/2420/2/DIPLOMSKI-Ljubicic_Ivan.pdf.

²⁸ V originále „Na tom je području Sokol identificirao toponime koji podsjećaju na imena petero braće koji su prema legendi zapisanoj u desetom stoljeću doveli Hrvate u novu domovinu: Hrvat je oblast uz srednju Vltavu oko mjesta koje se zove Knin, ime Lobel se odnosi na Labu, Muhlo se odnosi na Muhilu, današnji Mühlviertel u Austriji, Kosjenac na grad Kosejovice, a Kluk na istoimeni grad u Češkoj, dok sestre Tuga i Buga predstavljaju rijeke Tugar i Bug iza Karpat.“ Zdroj citace článku: *Arheolog o podrijetlu Hrvata: Ovdje nismo stigli u 7. stoljeću, a Iran nam nije pradomovina*, Index.hr 16. 2. 2018 (cit. 31. 5. 2021). Dostupné z: <https://www.index.hr/magazin/clanak/arheolog-o-podrijetlu-hrvata-ovdje-nismo-stigli-u-7-stoljecu-a-iran-nam-nije-pradomovina/1026499.aspx>.

²⁹ TŘEŠTÍK, D: *Mýty*, s. 78–98.

³⁰ GRAFENAUER, Bogo: *Prilog kritici izvještaja Konstantina Porfirogeneta o deseljenju Hrvata*, Historijski zbornik 5, 1952, s. 1–56.

³¹ MARGETIĆ, Lujo: *Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata*, Zbornik historijskog zavoda JAZU 8, 1977, s. 5–88.

³² KLAJČ, N.: *O problemima*.

přišli s ideou, že Chorvaté přicházejí do Dalmácie až na samotném konci 8. století v souvislosti s válkami Karla Velikého proti Avarům. Společným jmenovatelem všech těchto úvah je doslovné čtení Konstantinova textu a vnímání jeho díla jako zdroje relevantních historických faktů.

Zcela odlišný postoj k čtení DAI zaujal Danijel Dzino,³³ který konstatuje, že DAI není možné brát jako zdroj informací o minulosti, nýbrž že je nutné ho zkoumat jako politický nástroj v kontextu doby jeho vzniku.

Dzino tvrdí, že úloha starousedlíků byla v minulosti minimalizována až úplně vytlačena z chorvatských historických narativů, a to navzdory tomu, že „metaforický dům Račkého nebyl tak moc prázdný“.³⁴ Události na území Dalmácie v 7. století musíme chápat jako komplexní proces proměny identit a akulturaci mezi autochtonním obyvatelstvem a četnými skupinami nově přichozích obyvatel. Dzino dále konstatuje, že problém chorvatské identity by vyřešilo přijetí teze, že Chorvati přišli až na počátku 9. století, nicméně pro takové tvrzení nemáme žádné důkazy, neexistují žádné archeologické doklady, které by ukazovaly na příchod druhé vlny imigrantů.³⁵

Dzino si představuje transformaci identit v Dalmácii raného středověku asi následujícím způsobem. Prvním procesem je slavinizace, tedy akulturace autochtonní populace a nově přichozích Slovanů. Druhý proces nazývá „stát se Chorvatem“,³⁶ čímž myslí politizaci regionálních identit a nový způsob, jímž se pod vlivem politických událostí, pod tlakem Byzance a Franků, vymezovaly slovanské elity. Konstatuje, že pro vnějšího pozorovatele byli obyvatelé Dalmácie v tomto období vnímáni stále jako blíže neidentifikovatelní Slované, zatímco tito samí lidé, resp. jejich elity, sami sebe již označovali za Chorvaty.³⁷ Toto nově vzniklé „chorvatské etnikum“ můžeme nalézt v oblasti Ninu, Kninu a Skradinu. Proces završí vznik „*regnum chroatorum*“. V jeho pojetí tedy formování raně středověkého chorvatského státního útvaru jde ruku v ruce s transformací neurčité slovanské identity do identity chorvatské.

Archeologie raného středověku v Dalmácii

Jak už bylo zmíněno výše, DAI slouží chorvatským archeologům především jako zdroj informací o době a okolnostech příchodu Chorvatů do Dalmácie, ale jen málokterá práce se rozboru DAI z archeologického hlediska věnuje detailněji.³⁸

³³ DZINO, Danijel: *Becoming Slav, Becoming Croat. Identity Transformations in Post-Roman and Early Medieval Dalmatia*, East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450, Volume 12, Leiden – Boston 2010. DZINO, D.: *Novi pristupi*.

³⁴ V originále „metaforička kuća Račkoga i nije bila tako prazna“. DZINO, D.: *Novi pristupi*, s. 42.

³⁵ DZINO, D.: *Novi pristupi*, s. 44.

³⁶ DZINO, D.: *Novi pristupi*, s. 46, v originále „postajati Hrvat“.

³⁷ DZINO, D.: *Becoming Slav*, s. 217.

³⁸ BILOGRIVIĆ, Goran: *Čiji kontinuitet? Konstantin Porfirogenet i hrvatska arheologija o razdoblju 7.–9. stoljeća*, Radovi. Zavod za hrvatsku povijest 42, 2010, s. 37–48.

Tak jako všude ve středověkové Evropě, dochází i v Chorvatsku počátkem raného středověku ke kulturní změně, která je spojována s příchodem nového etnika, Slovanů. V Dalmácii je situace komplikovanější než například v českých zemích, neboť hmotná kultura nově přichozího etnika není příliš výrazná. Žárová pohřebiště s keramikou tzv. pražského typu, tradičně spojovaná se slovanským etnikem, v Dalmácii téměř chybějí.³⁹ Kromě toho jde o komplikovaný vztah se starousedlým romanizovaným obyvatelstvem a možností jeho rozpoznání v hmotné kultuře.⁴⁰

Pohledy na slovanskou „kolonizaci“ se totiž v posledních dvou desetiletích značně proměnily.⁴¹ Názor, že Chorvaté osídlovali prázdný neobydlený prostor, tedy že šlo o jakési „osídlování prázdného domu“,⁴² je dnes už z velké části překonaný. Stejně tak je dnes už všeobecně přijímaný názor, že spíše než o masivní osídlování prostoru slovanským etnikem šlo o postupnou asimilaci místního obyvatelstva, pro něž se stalo z nějakého důvodu atraktivní stát se Slovanem.⁴³

S problematikou příchodu Slovanů či konkrétněji Chorvatů se chorvatští archeologové vyrovnávají dvěma způsoby. Jedna skupina vychází z předpokladu, že Chorvaté do Dalmácie přišli již v sedmém století, v souladu s 31. kapitolou DAI a výklady Bogo Grafenauera a jeho nástupců. Druhá skupina tvrdí, že k příchodu Chorvatů došlo až na konci 8. století, zatímco v 7. století přišli pouze blíže nedefinovaní Slované. Tito badatelé přitom vycházejí ze čtení DAI Lujo Margetiće či Nadi Klaić.⁴⁴

První skupina badatelů nepochybuje, že Chorvaté přišli do Dalmácie již v 7. století, na což by měly odkazovat právě žárové hroby. G. Bilogrivić však právem poukazuje na skutečnost, že se argumentace ohledně žárových hrobů točí v kruhu – na základě „historických okolností“ jsou datovány do 7. století, a zároveň žárové hroby slouží jako potvrzení těch okolností, tj. svědčí o příchodu Chorvatů již v sedmém století.⁴⁵ Tato skupina badatelů předpokládá, že došlo k velmi rychlé proměně pohřebního ritu, kdy Chorvaté, pravděpodobně pod vlivem starousedlého obyvatelstva, přešli na ritus kostrový.

Druhá skupina badatelů předpokládá, že k příchodu Chorvatů došlo až na konci 8. století. Dávají jej často do souvislosti s politikou francké říše Karla

³⁹ Např. BELOŠEVIĆ, Janko: *Materijalna kultura Hrvata od VII do IX stoljeća*, Zagreb 1980. Nově k žárovým hrobům BILOGRIVIĆ, G.: *Urne*.

⁴⁰ DZINO, D.: *Novi pristupi*.

⁴¹ Viz např. diskuse kolem CURTA, Florin: *Utváření Slovanů (se zvláštním zřetelem k Čechám a Moravě)*, *Archeologické rozhledy* 60, 2008, s. 643–694.

⁴² V originále „naseljavanje prazne kuće“. Pojem zavedl v 19. století Franjo Rački, citace dle DZINO, D.: *Novi pristupi*, s. 37.

⁴³ Např. PLETERSKI, Andrej: *Slované a Vlaši u bran Itálie v souvislosti s etnogenezí Slovanů*, *Archeologické rozhledy* 65, 2013, s. 618–641.

⁴⁴ BILOGRIVIĆ, G.: Čiji kontinuitet?, s. 37–38.

⁴⁵ BILOGRIVIĆ, G.: Čiji kontinuitet?, s. 38–39.

Velikého.⁴⁶ Ante Milošević například tvrdí, že v 7. století přicházejí Slované, koexistují s místním obyvatelstvem, a teprve na konci 8. století v souladu s politikou franké říše přicházejí Chorvaté.⁴⁷

Způsob, jakým se badatelé vyrovnávají s příchodem Slovanů či Chorvatů z daleké pravlasti na jadranské pobřeží, ovlivňuje periodizaci chorvatského raného středověku, respektive počátek tzv. pohanského stupně hmotné kultury. Dušan Jelovina⁴⁸ silně zdůrazňuje kontinuitu „starochorvatské“ kultury se starším obdobím, upozorňuje na antické kulturní prvky, které výrazně ovlivnily formování chorvatského kulturního okruhu, připouští kontakt mezi romanizovanými starousedlíky a nově přichozími Slovaný/Chorvaty. Nejstarší kostrova pohřebiště podle jeho pojetí vznikají ihned po příchodu Chorvatů koncem 7. století a trvají do třetí čtvrtiny 8. století. Zařadit do tohoto horizontu můžeme např. Razbojine u Kašiču, Maklinovo Brdo, částečně Nin-Ždrijac. Následující skupina pohřebišť je nejčtenější, představují ji nekropole datované od třetí čtvrtiny 8. století do konce 11. století. Skupina se vyznačuje bohatými hrobovými inventáři, četný je luxusní šperk typický pro tento region, „starochorvatské“ nebo taky „dalmátsko-chorvatské“ kulturní skupiny.

Podobné je též pojetí Janka Beloševiče,⁴⁹ který stejně jako Jelovina hovoří o silném vlivu starousedlíků na formování „starochorvatské“ kultury. Tento vliv se měl projevit především v rychlém nástupu kostrového pohřebního ritu, snad již během 7. století, v převzetí kamenných konstrukcí hrobové jámy, jakož i využití kamene na sídlištích, která, mimochodem, téměř nejsou známa. Belošević datuje pohřebiště pohanského horizontu do 8. až první poloviny 9. století s tím, že spodní časová hranice horizontu není jednoznačná, možný je jejich výskyt už v první polovině 7. století.

Branko Marušić,⁵⁰ věnující se raně středověké Istrii, též připouští kontakt Slovanů se starousedlíky. Pohřebiště 7. a 8. století jsou dle něj řadová, občas s kaplí, často už pozdně antickou, hrobové jámy jsou buď prosté, nebo sporadicky obložené kameny, antický vliv se projevuje ve vztyčených stélách. Marušić změnu pohřebního ritu v 9. století spojuje s další vlnou slovanské kolonizace, kterou podporovali právě Frankové, kteří roku 788 obsadili Istrii. Koncem 10. století je završen proces christianizace slovanského obyvatelstva a pohřbívání se v 11. století přesouvá ke kostelům.

⁴⁶ JAKŠIĆ, Nikola: *Između Europe i Mediterana / Between Europe and the Mediterranean*, in: Prvih pet stoljeća hrvatske umjetnosti / The first five Centuries of Croatian art (katalog izložbe), ed. Biserka Rauter Plančić, Zagreb 2006, s. 13–61; SOKOL, Vladimir: *Hrvatska srednjovjekovna arheološka baština od Jadrana do Save*, Zagreb 2006; TÝŽ: *Medieval Jewelry and Burial Assemblages in Croatia. A Study of Graves and Grave Goods ca. 800 to ca. 1450*, Leiden – Boston 2016.

⁴⁷ MILOŠEVIĆ, Ante: *Karolinški utjecaji u Hrvatskoj kneževini u svjetlu arheoloških nalaza*, in: *Hrvati i Karolinzi* (Rasprave i vrela), ed. Ante Milošević, Split 2000, s. 106–139.

⁴⁸ JELOVINA, Dušan: *Starohrvatske nekropole na području između rijeka Zrmanje i Cetine*, Split 1976.

⁴⁹ BELOŠEVIĆ, Janko: *Materijalna kultura Hrvata od VII do IX stoljeća*, Zagreb 1980.

⁵⁰ MARUŠIĆ, Branko: *Istra i sjevernojadranski prostor u ranom srednjem vijeku (materijalna kultura od 7. do 11. stoljeća)*, Pula 1995.

Odlišným způsobem se s problematikou příchodu Slovanů/Chorvatů, a tedy i celou periodizací raně středověkého vývoje vyrovnává Vladimír Sokol.⁵¹ Jeho pojetí je silně navázáno na výklad písemných pramenů, přechody mezi jednotlivými pohřebními horizonty spojuje s výraznými historickými mezníky. Přechod mezi prvním a druhým horizontem dalmatských pohřebišť s christianizací, přechod druhého do třetího s církevními reformami a masovým opouštěním pohřebišť bez sakrální stavby.

Chorvaté dle Sokola přicházejí do Dalmácie poté, co likvidují na žádost Karla Velikého avarský hrink. Spodní časovou hranici nejstaršího horizontu pohřebišť tak Sokol klade k roku 795. Na pohřebišťích prý chybějí předměty typické pro horizont merovejských pohřebišť, jakož i raně avarské nálezy, proto není možné doložit pohřbívání 7. a převážné většiny 8. století. Sokol razantně odmítá veškeré pokusy o hledání kontaktů mezi starousedlíky a nově příchozími Slovan/Chorvaty. Obě kultury se podle něj vylučují a v žádném případě nejsou současné. Horní hranice nejstaršího horizontu je datována nálezy mincí Lothara I.

V Sokolově pojetí ruku v ruce s christianizací nastává mezi lety 850 a 870 masivní opouštění pohanských pohřebišť. S christianizací se formují nová pohřebišť s hroby bez keramických nádob, zbraní a předmětů denní potřeby. Většina pohřebišť je stále bez církevní stavby, ale začínají se objevovat první kostely. Třetí horizont začíná na přelomu 11. a 12. století přesunem pohřbívání ke kostelním stavbám. Na pohřebišťích se v hojném počtu vyskytují mince a horizont končí v polovině 15. století v souvislosti s tureckými nájezdy.

Maja Petrinc⁵² dělí pohřebišť do tří skupin s chronologickou platností, a sice na pohřebišť žárová, pohřebišť s pohanskými znaky a pohřebišť s křesťanskými znaky. Z hlediska absolutní datace vypadá tedy chronologie v pojetí Maji Petrinc následovně: řadová pohřebišť s pohanským ritem začínají v polovině 8. století, pro kostrové pohřby v dřívějším období podle ní nejsou doklady. Horní hranice horizontu s pohanskými pohřebními znaky je stanovitelná na polovinu 9. století, kdy také vznikají nejstarší kostely. Pohřebišť s křesťanskými pohřebními znaky se datují do 9. století až do přelomu 11. a 12. století. V druhé třetině 11. století končí řadová pohřebišť a pohřbívání se přesouvá ke kostelním stavbám.

Porovnáme-li tedy jednotlivá pojetí vývoje raně středověkých chorvatských pohřebišť v Dalmácii, vidíme určité podobnosti, ale i propastné rozdíly. Chorvatští badatelé v zásadě dělí pohřebišť do tří chronologických stupňů. Autoři, jako Dušan Jelovina, Maja Petrinc i Vladimír Sokol, se shodují, že koncem 11. století dochází patrně vlivem církevní reorganizace k zániku řadových pohřebišť bez kostela a pohřbívání se přesouvá k církevním stavbám. Třetí, nejmladší fáze středověkých pohřebišť je tak v zásadě vymezena 11. až 15. stoletím. Nesoulad nastává u dvou starších stupňů vývoje chorvatských

⁵¹ SOKOL, V.: *Hrvatska*; TÝŽ: *Medieval*.

⁵² PETRINEC, Maja: *Gräberfelder aus dem 8. bis 11. Jahrhundert im Gebiet des frühmittelalterlichen Kroatischen Staates*, Split 2009.

pohřebišť. Zásadní rozdíly periodizace spočívají v tom, kam jednotliví autoři řadí počátky „starochorvatských“ pohřebišť. Zatímco Dušan Jelovina mluví o kontinuitě s pozdně antickým obdobím a první fázi kostrových slovanských pohřebišť hledá již v sedmém století, Vladimír Sokol klade stejné počátky víc jak o sto let později, až na konec století osmého. Maja Petrinc kompromisně tvrdí, že prokazatelné počátky kostrového pohřbívání sahají k polovině 8. století. Na rozdíl od Dušana Jeloviny spojují M. Petrinc i V. Sokol přechod od staršího (pohanského) stupně ke střednímu (křesťanskému či klasickému) stupni s christianizací společnosti a upouštěním od „pohanských“ pohřebních obyčejů. Tento zlom shodně kladou do poloviny 9. století. Dušan Jelovina naopak proměnu pohřebního ritu vidí již na začátku 9. století, a spojuje ji s celospolečenskými změnami ve formující se raně středověkém chorvatském knížectví. Jeho střední horizont pohřebišť tedy zahrnuje celé 9. až 11. století a vyznačuje se klasickým šperkem „dalmatsko – chorvatského“ kulturního okruhu.

Je možno konstatovat, že chorvatskými pracemi se jako červená niť vine tendence napojit chronologické systémy, vytvořené na základě archeologických pramenů, na údaje obsažené v písemných pramenech. Patrná je snaha rozdělit pohřebiště do určitých časových horizontů a veškeré jevy, jako je výbava, pohřební ritus či konstrukce hrobové jámy, jsou nahlíženy z chronologického hlediska. V žádné z prací chorvatských badatelů (snad náznakem u Dušana Jeloviny) nezaznívá hledisko sociální struktury. Zcela zde chybí zamyšlení, že christianizace byla dynamickým procesem, který probíhal s různou intenzitou v různých společenských prostředích. Rychlejší proces christianizace lze očekávat v prostředí centrálních lokalit a u společenských špiček, pomalejší ve venkovském prostředí. Rozdíly v dynamice změn přitom mohou být značné, v časovém rozestupu i několika staletí. Pokud jde změna pohřebního ritu ruku v ruce s postupující christianizací, pak pohřebiště s různými projevy v pohřebním ritu mohou být stejně stará, a to v závislosti na tom, kde se nacházejí a ke které skupině obyvatelstva náležejí. Touto dynamikou se však z chorvatských badatelů zabýval málokdo, jakož i potenciálními rozdíly hrobových výbav v závislosti na společenském statusu. Důležité je říct, že pohřební ritus a výsledná podoba hrobu není záležitostí jednoho jediného faktoru, ale průsečíkem mnoha proměnných.⁵³ A to bohužel chorvatští archeologové příliš nezohledňují.

□□□□□□□□

Co se týká raného středověku v Chorvatsku, z archeologického hlediska máme před sebou víc otázek než odpovědí. Odlišné výklady DAI Konstantina Porfýrogenneta vedou k různým interpretacím archeologického materiálu. Pokud Chorvaté přišli již v 7. století a setkali se s původním obyvatelstvem, problém se zdá být vyřešen. Pokud ale můžeme pohřebiště pohanského hori-

⁵³ BRATHER, Sebastian: *Kleidung, Bestattung, Identität. Die Präsentation sozialer Rollen im frühen Mittelalter*, in: *Zwischen Spätantike und Frühmittelalter*, ed. Sebastian Brather, RGA 57, Berlin – New York 2008.

zontu datovat nejdříve do poloviny 8. století, pak by byla Dalmácie více jak sto let neosídlená. Diskutabilní je role autochtonního obyvatelstva na formování raně středověké „slovanské“ kultury. Jak je však všeobecně známo, hmotnou kulturu není nikdy možné s jistotou spojit s určitým etnikem, protože etnicita se v archeologických pramenech projevit může, ale také nemusí.⁵⁴ Otevřenou otázkou tak zůstává, zda pohřebiště 7. století vůbec existují a pokud ano, tak kdo byl vlastně na nich pochováván.

⁵⁴ V chorvatském kontextu např. BILOGRIVIĆ, G: *Čiji kontinuitet?*, s. 44.